

Аляксандр Горны
Гродна

Вобраз беларускага паланафільства на старонках беларускамоўнага друку міжваеннай Польшчы

У першай палове XX ст. перыядычны друк быў фактычна адзіным сродкам масавай інфармацыі, які аказваў найбольшы ўплыў на фармаванне грамадскай думкі. З дапамогай прэсы палітычныя сілы пашыралі сваё ўздзеянне на патэнцыйных прыхільнікаў і адлюстроўвалі стратэгію дзеянняў для сваіх аднадумцаў. Менавіта таму матэрыялы перыядычнага друку з'яўляюцца важнай крыніцай для аналізу дзейнасці розных палітычных груп у гістарычнай рэтраспектыве. Між іншым, апошнім часам многія крыніцазнаўцы падкрэсліваюць асобае, унікальнае, месца перыёдыкі сярод іншых крыніц. Разважаючы на гэты конт, расійскі даследчык В. Рынкаў прыходзіць да наступнай высновы:

„У той час як архівасховішча прапануе даследчыку дакументы пэўнага фондаўтваральніка, перыядычны друк падае дзве іншыя магчымасці: па-першае, аналізаваць шматаспекты комплекс крыніц, якія сфармаваліся ў працэсе жыццядзейнасці грамадства, у рамках пэўнай палітычнай, ідэалагічнай або ведамаснай скіраванасці; па-другое, уключацца ў жыццёвы свет пэўнай мясцовасці, арганізацыі, групы людзей, прасочваючы шлях здабыцця інфармацыяй публічнага характару. У гэтым унікальнасць перыёдыкі, што вызначае неабходнасць і мэтазгоднасць яе вывучэння як самастойнага феномена”¹.

У Заходняй Беларусі міжваеннага часу, ва ўмовах адсутнасці таталітарнай аднапартыйнай сістэмы, існавалі беларускія палітычныя арганізацыі рознага ідэалагічнага накірунку, кожная з якіх імкнулася рэпрэзентаваць сябе з дапамогай уласнага перыядычнага выдання. Друк беларускіх арганізацый выконваў не толькі функцыі ідэалагічнага ўздзеяння на чытача ды зваротнай сувязі з уладамі, але яшчэ і з'яўляўся значнай палемічнай пляцоўкай для барацьбы з палітычнымі канкурэнтамі. Такім агульным канкурэнтам для нацыянальна-дэмакратычных і левых беларускіх груп у міжваеннай Польшчы было беларускае паланафільства². Таму вывучэнне матэрыялаў

¹ В. Р ы н к о в, *Периодическая печать: место в системе исторических источников* [online], <http://www.polit.ru/article/2010/08/09/periodika/> [доступ: 02.11.2012].

² У беларускай і замежнай гістарыяграфіі адсутнічае вызначэнне паняцця „беларускае паланафільства”. Аўтар артыкула прапануе наступную трактоўку гэтага тэрміна:

беларускамоўных выданняў Польшчы дапаможа зразумець ступень уплыву паланафілаў на грамадска-палітычнае жыццё Заходняй Беларусі і іх месца ў беларускім нацыянальным руху. Акрамя гэтага, выключна важным для разумення самой з’явы лаяльнага супрацоўніцтва беларускіх эліт з уладамі з’яўляецца той партрэт, а дакладней вобраз паланафільства, які быў створаны на старонках гэтых газет і часопісаў. Дадзены вобраз у шмат чым адпавядаў агульнаму ўяўленню аб прапольскай арыентацыі, якое было пашырана ў атачэнні беларускіх левых і нацыянальна-дэмакратычных сіл міжваеннай Польшчы.

На нашу думку, першапачаткова неабходна звярнуцца да тых матэрыялаў беларускага друку, якія спрабавалі даць агульную характарыстыку паланафільству, вызначыць яго асноўныя асаблівасці і сутнасць. Гэтыя артыкулы разам з прапагандыскай скіраванасцю мелі і значную аналітычную складковую. Значная іх колькасць была змешчана ў перыядычных выданнях, блізкіх да Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД)³.

Напрыклад, у 1924 г. у газеце „Крыніца” быў надрукаваны артыкул *Да ведама беларускага сялянства*. Яго аўтар імкнуўся простаай мовай распавесці чытачам аб значэнні паланафільства і яго ролі ў беларускім руху. Падкрэслівалася, што паланафільскія арганізацыі (гаворка ішла пра Беларускае грамадзянскае сабранне⁴ і Часовую беларускую раду⁵) мелі толькі адну мэту – спыніць змаганне беларусаў у Польшчы за зямлю, асвету і волю⁶. Гэта, паводле аўтара, было карысна перад усім польскаму ўраду і асобам, якія яму служаць. Таксама ў артыкуле ўказвалася, што паланафільская крытыка некаторых праектаў польскіх уладаў (напрыклад, асадніцтва) з’яўлялася ўсяго толькі тактычным крокам, каб „пусціць туман у вочы мужыку”⁷.

Даволі цікавым з’яўляецца артыкул *Што нас дзеліць?*, які выйшаў у друкаваным органе беларускіх хадэкаў ужо ў часы існавання „беларускай

беларускае паланафільства – грамадска-палітычная плынь, сфармаваная ў канцы 1910 – пачатку 1920-х гг., прадстаўнікі якой выказвалі ідэю супрацоўніцтва з інстытутамі Польскай дзяржавы дзеля дасягнення пэўных нацыянальна-культурных і палітычных саступак для беларускага народа, нават коштам адмовы ад пастулату незалежнасці Беларусі.

³ У публіцыстычных матэрыялах міжваеннага часу ў якасці сіноніма слова „паланафільства” нярэдка выкарыстоўвалі тэрмін „угода”. Гл. напр.: А. С т а н к е в і ч, *Беларускі хрысціянскі рух (гістарычны нарыс)* [у:] А. С т а н к е в і ч, *З Богам да Беларусі. Збор твораў*, Вільня 2008, с. 538–540; С., *Z zaścienku białaruskich ułudowej*, „Biełaruskaja krynica” 1932, 27 sakawika, № 13, s. 4.

⁴ Беларускае грамадзянскае сабранне – грамадская арганізацыя, утвораная ў Вільні ў 1911 г. беларускай інтэлігенцыяй. Аднавіла сваю дзейнасць у 1922 г. Неўзабаве трапіла пад кантроль паланафільскіх дзеячоў С. Валейшы, У. Більдзюкевіча і інш. Ліквідавана ў 1925 г. Гл.: *Беларускае Грамадзянскае Сабранне* [у:] *Беларускі календар на 1925 г.*, Вільня 1925, с. 84.

⁵ Часовая беларуская рада – паланафільская арганізацыя, утвораная ў верасні 1924 г. У чэрвені 1926 г. была перайменавана ў Беларускую нацыянальную раду. Пасля шэрагу ўнутраных расколаў у 1928 г. знікла з палітычнай арэны Заходняй Беларусі.

⁶ І. Р а р а ё, *Da wiedama białaruskaha sialanstwa*, „Krynica” 1924, 25 kastryčnika, № 30, s. 1.

⁷ *Ibidem*.

санацыі”⁸. На пачатку артыкула пазначалася, што лаяльны накірунак у нацыянальным руху мае права на існаванне толькі тады, калі ён сваёй працай дае народу рэальныя вынікі і не шкодзіць нацыянальнай справе. „Калі мае быць угода, дык мусіць быць сапраўды этычнай і карыснай народу” – падкрэсліваў аўтар артыкула⁹. Аднак „беларуская ўгода” (мелася на ўвазе група „беларускай санацыі” – А.Г.) не мела такіх паказчыкаў. За ўвесь час свайго існавання яна, на думку аўтара, нічога не здабыла ад урада для беларускага народа, ды больш таго – менавіта пры ёй пачалася ліквідацыя рэшткаў беларускага школьніцтва. Таксама сцвярджалася, што паланафілы імкнуліся дэзарганізаваць беларускі рух і раскалоць яго, што было карысна толькі польскім уладам. „Беларуская ўгода ня мае ніякага апраўдання на гэткае існаванне” – канстатавалася ў канцы артыкула¹⁰.

Досыць глыбокі аналіз беларускага паланафільства быў праведзены ў аднайменным артыкуле газеты „Беларускі фронт” – друкаванага органа групы радыкальнай інтэлігенцыі пад кіраўніцтвам ксяндза В. Гадлеўскага, якая адкалолася ад беларускіх хрысціянскіх дэмакратаў. Артыкул быў напісаны ў 1936 г., калі ў Заходняй Беларусі ўжо не існавала ніводнай паланафільскай арганізацыі, і таму з’яўляецца як бы падсумаваннем усёй дзейнасці паланафілаў. Ён пачынаецца з вызначэння вытокаў гэтага напрамку, якія аўтар бачыць у бурлівых палітычных падзеях 1917–1919 гг.

„Пачалося паланафільства тады, калі з аднаго боку бальшавікі разгналі Усебеларускі Кангрэс і потым усялякімі спосабамі праследавалі адраджэнскі беларускі рух – пазначалася ў артыкуле, – а з другога боку, калі марш. Пілсудскі прыступіў да рэалізацыі сваіх усходніх планаў, г. зн. прыступіў да тварэння «буфаровых» паміж Польшчай і Расіяй дзяржаваў: Украіны і Беларусі”¹¹.

Першапачатковая актуалізацыя беларускага пытання ў тагачаснай усходняй палітыцы Пілсудскага, паводле публіцыста „Беларускага фронта”, дала некаторым беларускім дзеячам надзею на тое, што пры дапамозе Польшчы можа паўстаць аўтаномная ці нават незалежная Беларусь. Гэта і прадвызначыла фарміраванне паланафільскага крыла ў беларускім руху. Аднак, працягвае аўтар артыкула, „ідэйнае” паланафільства, якое імкнулася дасягнуць не асабістых, а ідэйных памкненняў беларусаў, хутка знікла, а на яго змену прыйшлі дзеячы (Паўлюкевіч, Умястоўскі, Астроўскі і інш.), якія арыентаваліся на Польшчу дзеля ўласных меркантильных інтарэсаў. Напрыканцы артыкула рабілася выснова, што паланафільства ўвогуле немагчыма сярод

⁸ Беларуская санацыя – неафіцыйная назва групы беларускіх дзеячоў Заходняй Беларусі, створанай у канцы 1920-х гг. пасля разгрому ўладамі Беларускай сялянска-работніцкай грамады, якая прапагандавала ідэю пошуку кампрамісаў з „санацыйным” урадам Ю. Пілсудскага. Гл. напр.: У. Л а д ы с е ў, *Беларуская санацыя* [у:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 1, Мінск 1993, с. 407–408.

⁹ *Што нас дзеліць?*, „Беларуская крыніца” 1932, 22 траўня, № 20, с. 1.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Беларускае палянафільства*, „Беларускі фронт” 1936, 5 кастрычніка, № 6, с. 1.

беларускага грамадства па прычыне палітычнай і сацыяльнай няроўнасці паміж беларускім і польскім народамі, а таксама з-за вялікай розніцы ў нацыянальнай псіхіцы беларуса і паляка¹².

Цікавасць уяўляюць і нешматлікія артыкулы, дзе рабілася спроба агульнай класіфікацыі беларускага нацыянальнага руху ў Польшчы. Так, у артыкуле для газеты „Сялянская ніва” нейкі А. Незалежнік падзяляў беларускі рух на тры кірункі: паланафільскі, саветафільскі і незалежніцкі. Аналізуючы першы кірунак, аўтар заўважыў, што той выразна прапагандуе палітычную пасіўнасць. Паланафілы імкнуцца да таго, каб сам беларускі народ перастаў дбаць аб сабе і пакінуў гэта тым сілам, якія ўжо маюць сваю дзяржаву, г. зн. палякам. Гэту безапеляцыйную веру ў польскі дзяржаўны розум А. Незалежнік называў „нявольніцкай псіхалогіяй”¹³.

Блізкая да БХД газета „Беларускі кліч” таксама вылучала ў беларускім руху тры палітычныя плыні: паланафільскую, незалежніцкую і камуністычную. Паланафільская плынь, паводле газеты, была створана ўладамі ў процівагу вялікай актыўнасці камуністаў у Заходняй Беларусі. Аднак першыя паланафільскія арганізацыі пад кіраўніцтвам А. Паўлюкевіча¹⁴ аказаліся слабымі, і тады, як пісаў „Беларускі кліч”, уладамі быў пакліканы Ф. Умястоўскі¹⁵, але і пасля гэтага народ не падтрымаў паланафілаў. З фармавання на абломках Грамады групы Луцкевіча – Астроўскага („беларускай санацыі”) распачаўся новы этап у тварэнні паланафільскага кірунку. Але гэты этап, на думку публіцыста газеты, чакае такі ж самы лёс, як і яго папярэднікаў¹⁶.

У матэрыялах беларускага друку даволі часта сустракалася інфармацыя аб працы асобных паланафільскіх арганізацый. Асабліва гэта было характэрна для 1920-х гг., калі супярэчлівая і маргінальная дзейнасць многіх паланафільскіх групаў давала вялікі пажытак для роздуму. У тагачасных беларускіх газетах пастаянна падкрэслівалася, што гэтыя арганізацыі не маюць нічога супольнага з палітыкай і ўвогуле з’яўляюцца засяроджаннем злачынцаў і крымінальнікаў. Аферызм і амаральнасць, якія паланафілы неслі ў беларускі рух, мелі месца, на думку публіцыстаў, і ўнутры іх арганізацый. Так, напрыклад, паведамлялася, што з дазволу польскіх уладаў у Беларускім грамадзянскім сабранні па начах праходзіць азартная гульня ў карты, даходы з якой ішлі на выданне паланафільскай газеты „Грамадскі голас” і ў кішэні „верхаводаў” сабрання¹⁷. Дарэчы, пасля гэтага амаль ўсе

¹² *Ibidem*.

¹³ А. Незалежнік, *Нявольніцкая псіхалёгія*, „Сялянская ніва” 1927, 21 верасня, № 68, с. 1.

¹⁴ А. Паўлюкевіч (1889–1941) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, лекар. У 1920-х гг. быў арганізатарам і кіраўніком шэрагу паланафільскіх арганізацый, у тым ліку Часовай беларускай рады і культурнага таварыства „Прасьвета”.

¹⁵ Ф. Умястоўскі (1882–1940) – беларускі грамадска-палітычны дзеяч, пісьменнік. Стаяў ля вытокаў беларускага нацыянальнага руху. У 1927–28 гг. выдаваў паланафільскую газету „Беларускі дзень”. Быў адным са стваральнікаў Беларускай радыкальна-народнай партыі, якая на парламенцкіх выбарах 1928 г. падтрымала Беспартыйны блок супрацоўніцтва з урадам. У 1930-я гг. адышоў ад актыўнай грамадскай дзейнасці.

¹⁶ *Тру palіtyčnyja kirunki*, „Biełaruski klič” 1930, 7 listapada, № 2, s. 1–2.

¹⁷ Кур’яновіч, *Новая палітычная афэра*, „Сялянская праўда” 1924, 28 верасня, № 1, с. 2; *Аб гэтак-званым „Зьездзе Заходняй Беларусі”*, „Народная справа” 1926, 19 чэрвеня, № 1, с. 2.

паланафільскія ўстановы пачалі называць „шулернямі”. Створаны ў 1925 г. у Вільні паланафіламі з Часовай беларускай рады Беларускі клуб, у якім таксама праводзіліся азартныя гульні, беларускія газеты ёмка ахрысцілі „шулерняй № 2”¹⁸. Трэба адзначыць, што вышэй прыведзеныя факты насамрэч мелі месца – гэта былі вымушаны прызнаць нават польскія ўлады, якія пад уплывам грамадскага рэзанансу ліквідавалі некаторыя з гэтых устаноў і нават распачалі судовы разбор у адносінах да шэрагу паланафілаў па фактах грашовых злоўжыванняў¹⁹.

Заангажаванасць паланафільскіх арганізацый у азартныя справы была асноўнай тэмай для многіх фельетонаў і сатырычных нарысаў. У іх падкрэслівалася, што паланафілы мелі на гэткі „бізнес” поўную згоду і апеку польскіх уладаў, якія такім чынам імкнуліся прадэманстраваць спрыяльныя адносіны быццам бы да арганізацый беларускай нацыянальнай меншасці. Напрыклад, у адным з фельетонаў апісвалася, як два сябры праходзілі каля паланафільскай „Беларускай хаткі”, з вокнаў якой даносіліся гукі казіно. Адзін з іх ніяк не мог зразумець, як такая з’ява можа адбывацца ў арганізацыі з „беларускай” назвай, і тады другі яму растлумачыў, што тая мае ў Польшчы асаблівую „талеранцыю” з боку ўладаў²⁰.

Тэма грошай і паланафільства была неразрыўна звязана ў беларускай перыёдыцы міжваеннага часу. Фактычна калі ў якім-небудзь выданні нейкая арганізацыя лічылася паланафільскай, то яе існаванне адразу ж было звязана з урадавымі грашовымі субсідыямі²¹. Гэтая акалічнасць мела месца не толькі ў публіцыстычных артыкулах, але і ў карэспандэнцыях „з месцаў”. Так, карэспандэнт „Сялянскай нівы” з Маладзечанскага павета, характарызуючы дзейнасць паланафільскай арганізацыі „Прасьвета”, падкрэсліваў: „Сяляне хутка ўбачылі і праканаліся, што Паўлюкевічаўскія агенты, гатовы родную матку прадаць, абы толькі грошы...”²². Паводле іншых аўтараў, дзяржаўнае фінансаванне было нават прычынай крызісаў і заняпадаў паланафільскіх арганізацый, таму што, маўляў, „іх з’ядала ўнутраная сварка за месца пры карыце”²³. Заўважым, што дзяржаўныя грашовыя ўлічэнні ў працу паланафільскіх арганізацый былі дастаткова рэальнай з’явай²⁴.

Узаемасувязі беларускіх паланафілаў з польскімі ўладамі і асабліва грашовае фінансаванне паланафільскай плыні расцэньваліся ў нацыянальна-дэмакратычных і левых выданнях як здрадніцтва ідэалам беларускага нацыянальнага руху. Дзеля ўзмацнення гэтай тэзы нярэдка выкарыстоўваліся эпітэты, звязаныя з асобай біблейскага Іуды. „«Работа» Паўлюкевічава

¹⁸ Хроніка „Беларуская доля” 1925, № 19, с. 5.

¹⁹ Аб гэтак-званым „Зьездзе Заходняй Беларусі”, *op. cit.*

²⁰ З., *Толеранцыя*, „Сялянская ніва” 1927, 5 лютага, № 12, с. 3.

²¹ Кур’яновіч, *op. cit.*, с. 2.

²² Базюр, *Голас Лебедзеўшчыны*, „Сялянская ніва” 1928, 18 лютага, № 17, с. 4.

²³ *Kryzys bielaruskaha polonofilstwa*, „Biełaruskaja krynica” 1931, 27 čerwienia, № 22, s. 1.

²⁴ Кароткі нарыс беларускага пытання, Мінск 2009, с. 99, 101, 309. Фінансавую залежнасць ад польскіх уладаў прызнавалі нават паланафільскія дзеячы. Гл., напр.: Ф. Аляхновіч, *У капцюрох ГПУ*, Мінск 1994, с. 38.

нягодная, бо за Юдавы чырвонцы ён прадае беларускі народ” – пазначаў адзін з публіцыстаў „Сялянскай нівы”²⁵. Дзейнасць сяброў Часовай беларускай рады па арганізацыі ў Нясвіжскім павеце спектакляў са змешаным беларуска-польскім рэпертуарам была названа ў адным з левых выданняў „юдавай работай”, якая пашырала праз сцэну „польшчыну” сярод беларускага сялянства²⁶.

Востра крытыкаваліся беларускімі выданнямі і асобныя мерапрыемствы паланафілаў, пераважна тыя, якія ладзіліся з мэтай больш шырокага ўздзеяння на грамадскае жыццё краю, напрыклад, з’езды, агульныя канферэнцыі і інш. Журналісцкія справаздачы аб іх працы павінны былі падкрэсліць нізкую грамадскую і маральную вартасць не толькі саміх мерапрыемстваў, але і ўсёй паланафільскай плыні ў цэлым. Дзеля гэтага асабліва ўвага ў матэрыялах акцэнтавалася на розных скандальных момантах і ўчынках. Так, напрыклад, у шэрагу віленскіх беларускіх газет сцвярджалася, што падчас працы „з’езда беларускага сялянства, арганізацый і партый Заходняй Беларусі”, зладжанага Краёвай сувяззю²⁷ ў 1921 г., быў пабіты адзін студэнт, які імкнуўся выступіць супраць паланафілаў²⁸. Акрамя гэтага паведамлялася, што да ўдзелу ў з’ездзе не былі дапушчаны вядомыя беларускія палітыкі – праціўнікі паланафілаў – А. Станкевіч і У. Пракулевіч, апошні быў нават пабіты²⁹. Такімі сюжэтамі аўтары гэтых матэрыялаў імкнуліся паказаць атмасферу „затыкання ртоў”, якая была характэрна для паланафільскіх мерапрыемстваў.

Адмоўна быў расцэнены ў беларускай прэсе і іншы „з’езд Заходняй Беларусі”, скліканы прыхільнікамі Часовай беларускай рады ў 1926 г. Газета „Крыніца” сцвярджала, што з’езд не мае карыснага значэння для беларускага народа і папросту з’яўляецца для яго шкодным³⁰. Орган Беларускай сялянска-работніцкай грамады „Народная справа” ўвогуле прысвяціў гэтай падзеі асобны змястоўны агляд. У яго пачатку сцвярджалася, што само гэта мерапрыемства не можа лічыцца „з’ездам усёй Заходняй Беларусі”, бо на ім не было ані выбраных ад усіх заходнебеларускіх паведаў, ані прадстаўнікоў Беларускага пасольскага клуба і іншых палітычных арганізацый. З’езд, паводле карэспандэнта газеты, прадстаўляў выключна паланафільскія групы і адбываўся ў аднабокім фармаце. Гэтаму ў шмат чым садзейнічала прысутнасць на ім польскіх паліцыянтаў, якія, маўляў, трапна „запісвалі сабе ў кніжку” прозвішчы тых, хто галасаваў супраць паланафільскіх рэзалюцый³¹. Змешчаны ў канцы артыкула сюжэт аб возе гарэлкі для буфетнай залы „з’езда”, на які паланафілы мелі „мандат” з самой Варшавы, павінен быў паказаць

²⁵ Г. Д., *Нягодная служба*, „Сялянская ніва” 1926, 7 жніўня, № 24, с. 3.

²⁶ *Хроніка*, „Іскра” 1925, 27 чэрвеня, № 7, с. 4.

²⁷ Краёвая сувязь – беларуская паланафільская арганізацыя, якая дзейнічала ў Сярэдняй Літве ў 1921–1922 гг. Лідар арганізацыі – П. Аляксук.

²⁸ *З’езд арганізацыі „Краёвая сувязь”* (Аляксуюцаў), „Беларускія ведамасці” 1921, 14 снежня, № 14, с. 1.

²⁹ М.К., *Па сьлізкай дарозе*, „Беларускі звон” 1921, 16 снежня, № 23, с. 1–2.

³⁰ *Paśla źjezdu p. Paŭlukiewiča*, „Biełaruskaja krynica” 1926, 11 lipnia, № 22, s. 1.

³¹ *З’езд Заходняй Беларусі* – „доктара” Павлюкевіча, „Народная справа” 1926, 7 ліпеня, № 3, с. 2.

канчатковую дэградацыю праўрадавага кірунку³². Увогуле сюжэты пра тое, што мерапрыемствы паланафілаў пераўтвараліся ў нейкія гулянькі, банкетны і гульні ў казіно, даволі часта сустракаліся ў беларускіх газетах, асабліва левага кірунку³³.

Разам з агульнай карцінай, значная ўвага ў матэрыялах беларускага перыядычнага друку міжваеннай Польшчы надавалася характарыстыцы асобных дзеячоў паланафільскага напрамку. Асабліва гэта было характэрна для прэсы 1920-х гг., калі многія паланафільскія дзеячы па прычыне асабістай адмоўнай рэпутацыі і амаральных паводзінаў давалі журналістам багатую інфармацыю для разважанняў.

З найбольш устойлівых элементаў „іміджу” беларускага паланафіла, якія сустракаюцца ў беларускай прэсе 1920-х гг., у першую чаргу трэба назваць вобраз паланафіла як авантурыста, аферыста, крымінальнага элемента, які падманвае і ашуквае не толькі ў палітычных стасунках, але і ў звычайным жыцці. Усе гэтыя рысы былі ўласцівы, напрыклад, для П. Алексюка. Прыгадвалася, што падчас службы ў Беларускай вайскавай камісіі ён украў больш за паўмільёна польскіх марак³⁴. Такая прага да грошай прывяла Алексюка і ў паланафільства³⁵. Іншы паланафіл Я. Міткевіч таксама абвінавачваўся ў крадзяжы вялікай сумы грошаў падчас польска-савецкай вайны³⁶. Рэпутацыя крымінальнага злачынцы праз друк замацоўвалася за кіраўніком гарадзенскага паланафільскага Камітэта беларускіх спраў У. Фёдаравым³⁷.

Шмат разоў абвінавачваўся ў розных злачынствах С. Валейша. Публіцысты ўзгадвалі, што ён яшчэ да Першай сусветнай вайны быў асуджаны за фінансавыя падманы да 4 (у некаторых выданнях – да 11) гадоў арыштанцкіх рот³⁸, а таксама называлі яго галоўным арганізатарам картачнай гульні ў некаторых паланафільскіх установах³⁹. Да таго ж газеты ахвотна публікавалі лісты ахвяр махінацый Валейшы. Так, у „Сялянскай праўдзе” быў надрукаваны ліст нейкага Шубаловіча, які скардзіўся на тое, што не атрымаў ад Валейшы плату за працу карэспандэнтам у газеце „Грамадскі голас”⁴⁰.

³² *Ibidem*, с. 3.

³³ А - в і ч, Аб чым пішуць. З галерыі „казённых беларусаў”, „Сялянская праўда” 1924, 5 снежня, № 29, с.2.; Хроніка: Павлюкевічаўскі „зъезд”, „Наша праўда” 1927, 28 траўня, № 16, с. 3.; Б ы в а л ы, Паўлюкевіч „працуе”, „Праца” 1927, 19 лістапада, № 5, с. 1.

³⁴ D. A l a k s i u k, „Беларускі голас (аднаднёўка)” 1921, 11 снежня, с. 1. Дадзены факт з жыцця П. Алексюка меў дастаткова рэальную глебу. Падрабязней пра гэта: А. Л а - т ы ш о н а к, Жаўнеры БНР, Беласток–Вільня 2009, с. 125. Пра іншыя грашовыя злоўжыванні П. Алексюка гл.: А. П а ш к е в і ч, А. Ч а р н я к е в і ч, „Бацька” беларускіх паланафілаў, „Гістарычны альманах” 2010, т. 16, с. 41, 58.

³⁵ S i a r m i a Ź n i k, Alaksiukouski zdradnicki zjezd, „Biełaruskaja krynica (adnadnioŭka)” 1921, 25 śnieżnia, s. 3.

³⁶ Zdradniki Baćkauščyny, „Krynica” 1922, 29 kastryčnika, № 9, s. 2. У студзені 1925 г. Я. Міткевіч быў арыштаваны за растрату 1117 злотых са скарбу беларускага прытулку ў Гарадні. Гл.: З жыцця Гарадні, „Беларуская доля” 1925, 14 студзеня, № 2, с. 4.

³⁷ З жыцця Гарадні, „Беларуская доля”, 16 студзеня, № 3, с.3.

³⁸ Хроніка: Студэнт-злачынца, „Сын Беларуса” 1924, 10 верасня, № 38, с. 4.; Канец шулерні Валейшы-Павлюкевіча, „Беларуская доля” 1925, 9 красавіка, № 24, с. 5.

³⁹ Аб гэтак-званым „Зъездзе Заходняй Беларусі”, *op. cit.*

⁴⁰ У. Ш у б а л о в і ч, Пісьмо ў рэдакцыю, „Сялянская праўда” 1924, 17 кастрычніка, № 8, с. 4.

У публікацыях 1920-х гг. шырока падкрэслівалася палітычная баязлівасць паланафілаў. Яны пастаянна баяліся іншага пункту гледжання, свавольства натоўпу, сваіх канкурэнтаў. У адной з карэспандэнцый для газеты „Сялянская ніва”, у якой асвятляўся мітынг А. Паўлюкевіча ў Баранавічах, сцвярджалася, што калі прысутныя на мітынгу пачалі абвінавачваць Паўлюкевіча ў здрадніцкай дзейнасці, той кінуўся на ўцёкі, забыўшы на сцэне свае капялюш і паліто⁴¹. Таму паланафілы, каб пазбавіцца ад „людскога гневу”, як тады пісалі многія аўтары, нярэдка звярталіся за дапамогай да паліцыі.

„Праз увесь час з’езду на сцэне... навокал асобы пана старшыні Паўлюкевіча стаялі 4 паліцыянта з ружжамі, якія не толькі баранілі яго дарагую асобу, але і слухалі ўсіх яго прыказаў як свайго начальства” –

пазначалася ў вышэй разгледжанай справаздачы аб „з’ездзе Заходняй Беларусі” 1926 г.⁴².

Сюжэт аб сувязях паланафілаў з паліцыяй вельмі часта перацякаў на больш высокі ўзровень – аб сувязях з палітычнай паліцыяй (дэфэнзывай). Фактычна гэты элемент „іміджу” беларускага паланафіла можна лічыць самым старым: ён узнік літаральна тады, калі і з’явілася само беларускае паланафільства. У 1920-х гг. ужо ні ў каго не ўзнікала сумніву, што многія паланафільскія дзеячы з’яўляліся тайнымі супрацоўнікамі польскіх спецслужбаў, ці, прынамсі, мелі сувязі з імі⁴³. Аднак трэба заўважыць, што ў гэтыя часы дадзена думка выйшла за рамкі грамадска-палітычнага дыскурсу і пачала замацоўвацца ў свядомасці простых людзей. Асабліва гэта бачна на прыкладзе карэспандэнцый і лістоў з правінцыі, якія дасылаліся ў беларускія перыядычныя выданні. Так, у сваім лісце ў рэдакцыю газеты „Наша праўда” жыхар Баранавічаў Міхась Хаванскі дзяліўся з чытачамі ўражаннямі ад наведвання баранавіцкага аддзела паланафільскага таварыства „Прасьвета”:

„Між іншым у сябрах «Прасьветы» нічога людзкага я не пабачыў, у іх я пазнаў асоб, што пахнуць *дэфэнзывай* (вылучана мной. – А.Г.), як і сэк-рэтэр Плаўсюк”⁴⁴.

⁴¹ С в о й с к і, *Як спатыкаюць Паўлюкевіча*, „Сялянская ніва” 1926, 8 чэрвеня, № 17, с. 4.

⁴² „З’езд Заходняй Беларусі”..., с. 3.

⁴³ Больш падрабязна пра гэта гл.: А. Ч а р н я к е в і ч, *Ад супрацоўніцтва да здрады: беларускі рух і II аддзел Польскага Генеральнага штабу 1919–1939*, „Гістарычны альманах” 2007, т. 13, с. 13–46. Аўтар артыкула згадвае прозвішчы такіх паланафілаў, як Я. Ладноў, В. Адамовіч, Р. Зямкевіч, Ф. Цяўлоўскі, У. Фёдараў, Я. Міткевіч, Я. Шурпа, Я. Мамонька і інш., якія ў той ці іншай ступені супрацоўнічалі з польскімі спецслужбамі. Таксама ў польскіх дакументах сустракаюцца сведчанні аб супрацоўніцтве з II аддзелам Генштаба вядомага беларускага літаратара і кіраўніка паланафільскага культурна-асветніцкага таварыства „Прасьвета” Макара Краўцова (Косцевіча). Lietuvos centrinių valstybės archyvas (далей LCVA), f. 53, ap. 23, b. 1784, k. 29: Akta w sprawie rejestracji i likwidacji związków i stowarzyszeń (statuty, sprawozdania z działalności, protokoły posiedzeń, korespondencja). Białoruski Związek Właściński.

⁴⁴ *Пісьмы ў Рэдакцыю*, „Наша праўда” 1927, 4 чэрвеня, № 18, с. 4.

У іншай карэспандэнцыі жыхар мястэчка Казлоўшчына Слонімскага павета, апісваючы дзейнасць „агітатараў” Паўлюкевіча, рытарычна пытаў сялян: „Браты сяляне! Ці-ж вам не вядома праца прадажніка Паўлюкевіча? Ці-ж не вядома яго дэфэнзыўная праца?”⁴⁵

У вобразе беларускага паланафіла, які прысутнічаў на старонках беларускага друку міжваеннай Польшчы, можна знайсці і яшчэ адзін даволі цікавы і важны элемент. Выключна ўсе беларускія перыядычныя выданні нацыянальна-дэмакратычнага і левага кірунку ставіліся да паланафілаў як да чужых людзей, якія не маюць нічога супольнага з беларускім нацыянальным рухам, трапіўшы ў гэты рух чыста выпадкова. Больш таго, падкрэслівалася, што яшчэ да свайго пераходу ў паланафільства гэтыя дзеячы служылі іншым палітычным сілам. Даволі змястоўна гэта асвятлялася пры дапамозе некаторых фактаў з іх біяграфій. Дарэчы ўсе яны паказвалі на тое, што раней шмат хто з паланафілаў знаходзіўся на зусім іншым ідэалагічным флангу і быў носьбітам рускай „манархічнай” ідэі. Так, А. Паўлюкевіча лічылі былым чарнасоценцам, рускім манархістам, сябрам Савінкава і іншых рускіх палітыкаў⁴⁶. Кіраўніка паланафільскага культурнага таварыства „Прасьвета” А. Якімовіча называлі былым палкоўнікам у арміі Дзянікіна, а рэдактару паланафільскай прэсы Т. Вернікоўскаму прыгадвалі нібыта яго ранейшае членства ў Саюзе рускага народа⁴⁷. Сёння вельмі цяжка ўстанавіць, ці з’яўляецца гэтая інфармацыя праўдай. Заўважым, аднак, што многія паланафільскія дзеячы сапраўды далучыліся да беларускага руху падчас палітычнага хаосу часоў грамадзянскай вайны ў Расіі, а іх мінулае падавалася дастаткова „цёмным” і невядомым. У некаторых польскіх паліцэйскіх дакументах таксама сустракаюцца дадзеныя аб тым, што асобныя паланафільскія дзеячы мелі да вайны „рускія нацыяналістычныя погляды”⁴⁸.

Думка, што паланафілы былі „чужымі” для беларускага нацыянальнага руху ўсяляк пазначалася і рознымі мастацкімі ды публіцыстычнымі прыёмамі. Калі ў якім-небудзь фельетоне ці нарысе 1920-х гг. змяшчалася прозвішча паланафіла, то нярэдка побач з ім прысутнічала некалькі рускіх ці польскіх слоў, напрыклад, саркастычны выраз „тоже белорусс” з характэрным „ять” замест літары „е” альбо польскае „białorusin”⁴⁹. Руская мова пастаянна суседнічала з выразамі такога паланафіла як А. Паўлюкевіч, што асабліва часта выкарыстоўвалася ў розных жартах. Персанаж аднаго з фельетонаў – „доктар” – у якім не цяжка ўбачыць асобу самога Паўлюкевіча, цалкам размаўляе па-руску, зрэдку прымешваючы беларускія словы, напрыклад: „Я же вам ясна, понимаете, побелорусски сказал, что денег нету”⁵⁰.

⁴⁵ Карэспандэнцыі: Два „агітатары”, „Наша праўда” 1927, 14 траўня, № 12, с. 4.

⁴⁶ Аб гэтак-званым „Зьездзе Заходняй Беларусі”, *op. cit.*; Далейшы развал Паўлюкевічаўшчыны, „Думка працы” 1928, 28 студзеня, № 9, с. 4.

⁴⁷ „Народная справа” 1926, 19 чэрвеня, № 1, с. 2; 3 в о н ч ы к, *Спракуджаны*, „Маланка” 1926, № 10, с. 4.

⁴⁸ LCVA, f. 51, ap. 17, b. 6, k. 18: Życiorysy działaczy białoruskich.

⁴⁹ К у р ’ я н о в і ч, *op. cit.*, с. 2; 3 газэт. Аб маральнай санацыі, „Сялянская ніва” 1927, 8 чэрвеня, № 45, с. 2.

⁵⁰ П у г а, Сумны канец аднаго зьезду, „Беларуская справа” 1926, 14 ліпеня, № 23, с. 2–3.

У адным сатырычным вершы паэт, сярод іншага, укладвае ў вусны Паўлюкевіча наступныя словы: „Я працую толькі год / Баламучу свой народ / Пра мяне пачуў весь свет / Понимаєте иль нет?”⁵¹. Дарэчы выраз „Понимаєте ли”, які, верагодна, Паўлюкевіч ужываў у паўсядзённым жыцці, стаў настолькі папулярным у асяроддзі беларускіх журналістаў, што яго заўжды выкарыстоўвалі пры любых згадках пра Паўлюкевіча, каб яшчэ раз падкрэсліць „небеларускасць” гаспадара гэтых слоў⁵².

Дзейнасць беларускіх паланафілаў знайшла сваё адлюстраванне і ў творах мастакоў-карыкатурыстаў, якія ў асноўным змяшчаліся ў сатырычным часопісе „Маланка”. Гэтыя карыкатуры закраналі стандартныя тэмы, звязаныя з паланафіламі – грашовая падтрымка ўладаў, палітычны канфармізм паланафілаў, іх унутраныя ўзаемаадносіны. Напрыклад, у адной карыкатуры быў намаляваны кубак з надпісам „Беларуская часовая рада” і выявай твару Паўлюкевіча, у які зверху з бутэлькі „Урадавая субсідыя” „цяклі” польскія злотыя⁵³. Побач з карыкатурай быў змешчаны подпіс: „Вось як выглядае беларускае «паланафільства»”.

Увогуле выявы Паўлюкевіча былі папулярныя сярод карыкатурыстаў – яго малявалі ў выглядзе „ванькі-ўстанькі”, картэжнага шулера і інш.⁵⁴. Цікавай з’яўляецца карыкатура, дзе Паўлюкевіч цалуе чаравікі польскаму міністру і просіць у яго „авансік” за верную службу⁵⁵. Акрамя Паўлюкевіча, на старонках „Маланкі” змяшчаліся і карыкатуры на Т. Вернікоўскага, намаляванага, напрыклад, у выглядзе маленькага сабакі, які чытае газету „Грамадзянін”⁵⁶ і верна служыць свайму пану⁵⁷. Калі ў беларускай прэсе з’явілася інфармацыя аб канфлікце паміж Паўлюкевічам і Умястоўскім, мастакі адразу ж вырашылі адлюстраваць гэтую падзею ў сатырычнай форме. Так з’явілася даволі цікавая карыкатура, на якой маладая маці (Польская дзяржава) корміць малаком з грудзей двух сваіх сыноў – Умястоўскага і Паўлюкевіча – прыгаварваючы „Ціха дзеткі, ціха”⁵⁸.

Усе гэтыя мастацка-публіцыстычныя прыёмы, фельетоны, сатырычныя жарты і карыкатуры павінны былі паказаць чытачам дэструктыўнасць паланафільскага кірунку, яго нізкую маральную вартасць і чужасць інтарэсам беларускага народа.

У 1930-я гг. вобраз беларускага паланафільства на старонках беларускамоўнага друку Польшчы зведаў невялікія змены. Гэта было звязана, перад усім, з адыходам ад палітычнай дзейнасці старых паланафілаў і з’яўленнем

⁵¹ Д э л ь ф і н, „Тожэ белорусс”, „Маланка” 1926, № 13, с. 6.

⁵² Гл. карыкатуру: „Наша справа” 1926, № 1, с. 3.

⁵³ Гл. карыкатуру: „Маланка” 1926, № 8, с. 6.

⁵⁴ Гл. карыкатуры: „Маланка” 1926, № 15, с. 5; „Маланка” 1927, № 2, с. 4.

⁵⁵ Гл. карыкатуру: „Маланка” 1926, № 13, с. 8.

⁵⁶ „Грамадзянін” – беларускае перыядычнае выданне паланафільскага кірунку. Выходзіла неперыядычна з 18 сакавіка 1928 г па 30 красавіка 1929 г. Рэдактар-выдавец – Т. Вернікоўскі.

⁵⁷ Гл. карыкатуру: „Маланка” 1928, № 11, с. 3.

⁵⁸ Гл. карыкатуру: „Маланка” 1928, № 1, с. 1.

новай фармацыі беларускіх праўрадавых дзеячоў. Гэтыя людзі былі вядомы сваёй ранейшай працай і заслугамі ў беларускім руху і прыйшлі ў паланафільства па ідэалагічных, а не карыслівых, меркаваннях⁵⁹. Таму крытыка іх дзейнасці ў беларускіх перыядычных выданнях у асноўным перайшла з асабістага на агульнапалітычны, праграмны ўзровень. Прыкладам гэтага могуць быць артыкулы *Беларускае паланафільства* і *Крызіс беларускага паланафільства*, апублікаваныя ў „Беларускай крыніцы” ў 1931 г.⁶⁰. Іх аўтары не імкнуліся разгледзець факты з біяграфіі асобных паланафілаў, а наадварот, спрабавалі прааналізаваць сутнасць паланафільства ў цэлым, яго прычыны, асаблівасці і недахопы, паказваючы такім чынам усю бесперспектыўнасць праўрадавага кірунку. Разам з гэтым, на старонках беларускага друку 1930-х гг. захаваліся тэмы грашованага субсідыявання паланафілаў з боку ўлады⁶¹, нізкіх маральных якасцяў паланафільскіх дзеячоў⁶², іх баязлівасці адносна палітычных канкурэнтаў⁶³ і інш.

Такім чынам, беларускамоўны друк міжваеннай Польшчы з’яўляецца важнай крыніцай для вывучэння не толькі дзейнасці беларускіх паланафілаў, але і стаўлення да паланафільскіх арганізацый іх канкурэнтаў – беларускіх нацыянальна-дэмакратычных і левых групавак. У беларускіх выданнях былі зроблены спробы выявіць асаблівасці паланафільскай плыні ў адрозненні ад іншых кірункаў беларускага руху, паказаць усю штучнасць беларускіх паланафільскіх арганізацый, іх слабы і нават шкодны ўплыў на грамадства. З дапамогай беларускай прэсы ў грамадска-палітычнай думцы Заходняй Беларусі у 1920-я гг. склаўся акрэслены вобраз беларускага паланафільскага дзеяча, які ўтрымоўваў адразу некалькі кампанентаў: 1) паланафіл як аферыст і злачынца; 2) паланафіл як палітычны баязлівец; 3) паланафіл як агент польскіх спецслужбаў і 4) паланафіл як „чужы” і выпадковы элемент у беларускім руху. З некаторымі зменамі гэты вобраз перайшоў і ў публіцыстычны дыскурс 1930-х гг. У шмат чым ён адпавядаў рэальнасці і павінен быў даказаць грамадскасці, што паланафіл – гэта асобны тып палітыка, які гатовы служыць любым уладам і палітычным сілам, характарызуючы тым самым абмежаванасць і бесперспектыўнасць паланафільскага кірунка ў цэлым.

⁵⁹ У канцы 1920-х – пачатку 1930-х гг. на праўрадавыя пазіцыі перайшлі такія вядомыя і аўтарытэтныя дзеячы беларускага руху ў Польшчы як А. Луцкевіч, Р. Астроўскі, Я. Станкевіч, А. Неканда-Трэпка і інш.

⁶⁰ *Bielaruskaje polonofilstwa*, „Bielaruskaja krynica” 1931, 6 sakawika, № 9, s. 1; *Kryzis bielaruskaha polonofilstwa*, „Bielaruskaja krynica” 1931, 27 čerwienia, № 22, s. 1.

⁶¹ *Нацыянал-фашыстоўскія правакатары за работай*, „Чырвоны сыцяг” 1931, № 2, с. 3.

⁶² *Дэфэнзіўная напасць з-за вугла*, „Беларуская крыніца” 1931, 9 траўня, № 16, с. 4.

⁶³ *Dziwosy i śmiachoty defenzyjnah*, „Бел. Звону”, „Bielaruskaja krynica” 1931, 15 krasawika, № 13, s. 4.

Aliaksandr Horny

The image of Belarusian polonophilia on the pages of the Belarusian printed media in Poland in the years 1918–1939

A b s t r a c t

Periodicals are a significant source of information about the political history of interwar Western Belarus. Nearly all Belarusian political groups strived to be represented in public life through their own newspapers or magazines. Periodicals were used not only to promote their ideas, but also to combat their political rivals. Belarusian pro-Polish organizations were such rivals for Belarusian national-democratic and left-wing political groups. Belarusian interwar publications in Poland portrayed Belarusian polonophilia as an artificial phenomenon that was fed by Polish money and betrayed the interests of the Belarusian national movement. The printed mass media also depicted an image of Belarusian pro-governmental public figures comprising the following features: pro-governmental public figures as criminals, pro-governmental public figures as cowards, pro-governmental public figures as special service agents, and pro-governmental public figures as random elements of the Belarusian movement. These images reflected reality quite well.